

**О.В. Яроцька, канд. екон. наук, с.н.с., старш. наук. співробітник
ДУ “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України”, м. Київ**

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК ЗА СКИДИ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН У ВОДНІ ОБ’ЄКТИ В СИСТЕМІ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Обґрунтовано пріоритети зміни розмірів ставок екологічного податку за скиди забруднюючих речовин у водні об’єкти. Визначено шляхи удосконалення системи екологічного оподаткування за скиди забруднюючих речовин у водні об’єкти та основу фінансової самостійності регіонів щодо реалізації водозберігаючих заходів, модернізації водогосподарської та водоохоронної інфраструктури.

***Ключові слова:** екологічний податок, скиди забруднюючих речовин, раціональне водокористування, водні об’єкти.*

Постановка проблеми. В системі регулювання суспільних відносин в галузі охорони водних ресурсів плата за їх забруднення несе велике різноманітне навантаження – стимулююче, координаційне, контролююче та компенсаційне. Недостатність фінансування сучасних водоохоронних заходів виступає основним лімітуючим фактором як на рівні підприємств, так і на регіональному й державному рівнях.

Вагома роль у формуванні альтернативних джерел фінансування природоохоронної діяльності належить екологічному оподаткуванню. Ідею екологічного оподаткування вперше розкрив економіст-теоретик Пігу, виразивши його як плату, що стягується з виробників негативних зовнішніх ефектів, запропонувавши надання субсидії тим, хто знижує рівень викидів у навколишнє середовище [1]. Екологічний податок за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти відноситься до найбільш ефективного економічного стимулювання до раціонального водокористування. Проте, така думка, на сьогодні, існує і впроваджена поки що лише у високорозвинених країнах.

Теоретичні та методологічні здобутки, які присвячено екологічному оподаткуванню представлені в наукових працях відомих вчених: Авраменко Н.Л., Бублик М.І., Веклич О.О., Волковець Т. В. Галушкіна Т.П., Гаркушенко О.Н., Гусятинська Н.А., Синякевич І.М., Хвесик М.А. та ін.

Метою статті є дослідження впливу екологічного оподаткування за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти на формування джерел фінансування водоохоронної діяльності та визначення можливостей збільшення інвестиційного потенціалу для відтворення водних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз світового досвіду свідчить про ефективність застосування різноманітних інструментів практичної реалізації регіональної екологічної політики. Ключову роль серед цих інструментів відіграють економічні важелі управління якістю довкілля, до них належать: платежі за забруднення довкілля, податки за неекологічну продукцію, різні форми екологічного страхування, системи субсидіювання, методи прискореної амортизації основних засобів природоохоронного призначення, аукціони з продажу прав на забруднення довкілля, механізм ринкового ліцензування прав на забруднення довкілля та ін. Екологічний податок є механізмом певної протидії розвитку ресурсоємних галузей економіки, але виважена екологічна політика стимулює в кінцевому результаті до екологоорієнтованих технологічних інновацій [2].

З моменту впровадження поняття "екологічний податок" точаться дискусії щодо того, які податки можна вважати екологічними. У Європі під екологічними податками розуміють "податок, базою для якого служить фізична одиниця або її відповідник (умовна одиниця), що чинить достовірно встановлений негативний вплив на довкілля" (ОЕСО, 1997. ЄС1997, Євростат ЄС, 1997). У різних країнах їх називають по-різному: податками, платежами, платою, зборами і та ін., але насправді це різні назви одного економічного інструменту. Досить часто метою впровадження екологічних податків є отримання коштів на здійснення різного роду екологічних заходів. При цьому екологічні податки використовують для поповнення як державного, так і місцевих бюджетів.

Згідно існуючого Податкового кодексу (п.14.1.57) в Україні екологічний податок трактується як загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів: викидів у атмосферне повітря; скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин; розміщення відходів; фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками; фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів; фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року. В зарубіжній практиці до екологічних податків відносять і значну групу ресурсних податків. На теперішній час, в промислово розвинутих країнах світу спостерігається тенденція зростання ролі екологічних податків та їх стимулюючої діяльності на розвиток економіки: доля екологічних податків в системі загального оподаткування складає: в Австрії – 4,4 %, Канаді – 4,5, Данії – 3,4, Фінляндії – 7,3, Франції – 5,4,

Німеччині – 4,9, Греції – 6,1, Ірландії – 11,9, Італії – 9,0, Японії – 6,5, Нідерландах – 5,5, Новій Зеландії – 6,1, Норвегії – 10,8, Португалії – 11,5, Іспанії – 7,5, Швеції – 6,3, Швейцарії – 4,7, Великобританії – 8,2, США – 3,2%.

Оскільки податкова політика впливає на поведінку індивідуальних та інституційних інвесторів і визначає їх дії, використання екологічного оподаткування є потужним інструментом вирішення завдань охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів [3].

Для того, щоб екологічний податок виконував своє стимулююче призначення належним чином, його розмір та спосіб нарахування повинні чітко відповідати багатьом критеріям доцільності та враховувати національну специфіку. Слід зауважити, що при використанні податків для запобігання забруднення у сфері управління водними ресурсами, діє правило: найбільшої економічної та екологічної ефективності та найменших втрат у конкурентоспроможності та рівні життя вдається досягти, витрачаючи доходи від податків за цільовим призначенням – на модернізацію систем очищення підприємств та впровадження новітніх екологічно чистих технологій.

Економічні стимули у вигляді податкових зборів з точки зору формування споживчої поведінки та екологічної свідомості у європейських державах виявилися більш ефективними, ніж адміністративні заходи. Екологічна податкова реформа, здійснювана в ряді країн ЄС з 90-х років ХХ століття, сприяла зміні моделей виробництва і споживання відповідно до вимог концепції стійкого розвитку.

Хоча схеми екологічного оподаткування, а також мета запровадження і загальна ефективність екологічних податків можуть значно відрізнятись в різних країнах ЄС. Проте їх досвід проведення екологічної податкової реформи свідчить про можливість досягнення компромісу між екологічними та економічними цілями розвитку суспільства [4].

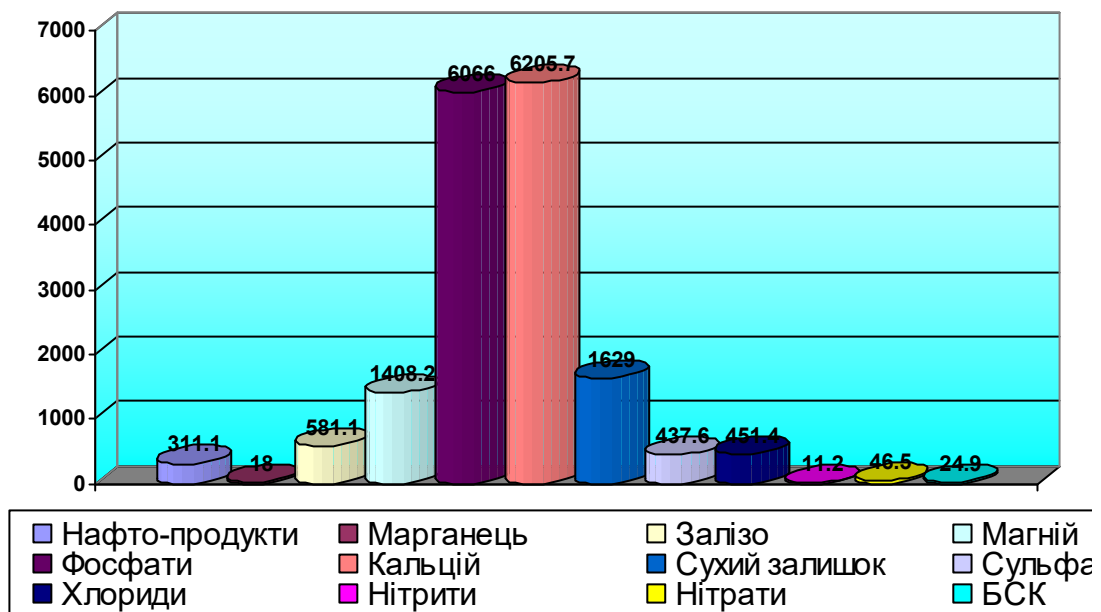
На сьогодні дотримання екологічних норм водокористування в Україні далеке від досконалості. Зокрема, частка екологічних податку за скиди забруднюючих речовин у водойми у загальному їхньому обсязі значно знизилася порівняно з 2000, 2005 та 2010 рр. (табл. 1).

На сьогодні в Україні та її регіонах склалася критична ситуація зі станом водних ресурсів, що зумовлено скидами, утвореними в результаті як господарської діяльності промислових підприємств, так і санітарно-побутових потреб населення. До найбільш небезпечних забруднюючих речовин, що надходять у водні об'єкти, належать засоби побутової хімії, зокрема на основі фосфатів.

1. Динаміка пред’явлених екологічних платежів (млн грн)

	1996	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Екологічний податок, млн грн	340,5	228,8	374,6	1361,2	1990,0	2028,6	3050,6	2918,1
в т.ч. за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти, %	9.0	13.1	10.3	6.9	3.0	3.7	3.8	4.0

На межі екологічної катастрофи перебувають басейни річок Сіверський Донець, Інгул, Інгулець, річки Приазов’я. В Україні все ще скидаються значні обсяги забруднюючих речовин із стічними водами в поверхневі водні об’єкти (рисунок).

Обсяги забруднюючих речовин, що скидаються зі стічними водами в поверхневі водні об’єкти у 2014 р.

Причинами скидання забруднених стічних вод є значна зношеність очисних споруд, застосування застарілих технологій очищення, прийом об’єктами житлово-комунального господарства забруднених стоків промислових підприємств. З одного боку, ситуація, що склалася – відмінна можливість для розвитку бізнесу з будівництва та налагодження очисних споруд. Але з іншого – реальна загроза для життя, оскільки великим промисловим підприємствам України досі вигідніше платити штрафи за скиди забруднених стоків, ніж вкладати гроші в сучасні фільтраційні

рішення. Ліміти скидів забруднюючих речовин визначаються для підприємств з урахуванням граничнодопустимих обсягів скидів по кожному інгредієнту і доводяться до них як тимчасово погоджені величини скидів забруднюючих речовин по кожному інгредієнту в тоннах за рік [5]. Тобто після збільшення розмірів штрафних санкцій на скид неочищених стоків забруднювачі зрозуміють, що будівництво сучасних очисних споруд буде економічно доцільним.

В цілому, базові нормативи екологічного податку за скидання забруднюючих речовин у природні води повинні встановлюватися на підставі їх граничнодопустимої концентрації, відносної агресивності та оцінки економічного збитку від шкідливої дії. Для впровадження в Україні євроінтеграційних процесів доцільно переглянути і підвищити базові нормативи плати за скидання забруднюючих речовин у природні води. Екологічний податок підприємств за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти у межах лімітів відносяться на собівартість продукції, а частина загальної суми, що припадає на понадлімітне забруднення, здійснюється за рахунок доходів підприємства. Відповідно збільшення забруднення водних об'єктів призводить до зменшення доходів, що є економічно не вигідним підприємствам.

Досліджуючи проблему розподілу ресурсних надходжень серед бюджетів різного рангу, можна констатувати, що практика реформування економічних відносин вимагає удосконалення бюджетного регулювання через передачу частки державних функцій щодо формування регіональної екологічної політики місцевим органам влади.

Відмінності соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлюють нерівномірне техногенне навантаження на водні ресурси, що вимагає більш ефективного розподілу на регіональному рівні коштів, одержаних від екологічних податків за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти.

Згідно Бюджетного кодексу України на сьогодні 80 відсотків грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності, надходить до місцевих бюджетів, в тому числі:

- до сільських, селищних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад – 25 відсотків;

- до обласних бюджетів та бюджету Автономної Республіки Крим – 55 відсотків;

- до бюджетів міст Києва та Севастополя – 80 відсотків.

Відповідно 20 відсотків екологічного податку зараховується до загального фонду державного бюджету у повному обсязі.

Для розширення фінансової самостійності регіонів необхідно підвищити дієвість місцевих податків і зборів в формуванні прибуткової частини місцевих бюджетів за рахунок екологічної та ресурсної складової. Проблему децентралізації бюджетних коштів та зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування неможливо вирішити лише за рахунок екологічного податку. Тому в цьому ж ракурсі логічно передбачити і розширення переліку місцевих податків та зборів з правом їх вибору на розсуд органів місцевого самоврядування на умовах принципу взаємозаміни і та взаємодоповнення.

Також необхідно відмітити, що екологічне та ресурсне оподаткування окрім стимулювання водокористувачів до зменшення шкідливого впливу на водні об'єкти (менше забруднюєш менше платиш податків) дає можливість створити джерело фінансування водоохоронної діяльності за рахунок коштів отриманих від екологічних податків за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти [3].

Проте сьогоднішня схема фінансово-бюджетної децентралізації системи екологічного оподаткування дещо змінює систему фінансового забезпечення природоохоронних заходів, в т.ч. водоохоронних, оскільки в сучасній законодавчій базі розширено перелік витрачання коштів на заходи та потреби, що не мають відношення до охорони навколишнього середовища, а відповідно екологічна складова регіону фінансуватиметься за залишковим принципом.

Плата за скид забруднень у водні об'єкти або величина штрафів за порушення природоохоронного законодавства повинна визначатись на основі величини екологічної шкоди, завданої довкіллю, врахування якості води і здатності до самовідтворення на різних ділянках водного об'єкта, категорії водного об'єкта, дефіцитності водних ресурсів на даній території.

Хоча в останні роки екологічні податки підприємств, організацій, установ за скиди забруднюючих речовин у водойми підвищились, проте вони не стимулюють до водозбереження. В Україні діють ставки базових нормативів плати за скиди забруднюючих речовин у поверхневі, територіальні і внутрішні морські води та у підземні горизонти, що наведені в табл. 2, 3.

Стимулюючий бік плати за забруднення має виявлятися в її впливі на економічні інтереси екологічно небезпечних підприємств шляхом підвищення або зменшення економічного тиску на них в залежності від обсягів скидів в довкілля (чим більше обсяг скиду – тим вища плата).

**2. Ставки податку за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти
(станом на 20.02.2016 р.)***

Назва забруднюючої речовини	Ставка податку, гривень за 1 т
Азот амонійний	1293,10
Органічні речовини (за показниками БСК 5)	517,57
Завислі речовини	37,09
Нафтопродукти	7606,99
Нітрати	111,26
Нітрити	6350,98
Сульфати	37,09
Фосфати	1033,52
Хлориди	37,09

* Податковий кодекс України

**3. Ставки податку за скиди у водні об'єкти забруднюючих речовин,
які не увійшли до таблиці 2 та на які встановлено гранично допустиму
концентрацію або орієнтовно безпечний рівень впливу
(станом на 20.02.2016 р.)***

Гранично допустима концентрація забруднюючих речовин або орієнтовнобезпечний рівень впливу, міліграмів на 1 літр	Ставка податку, гривень за 1 тону
До 0,001 (включно)	135489,06
Понад 0,001 – 0,1 (включно)	98236,15
Понад 0,1 – 1 (включно)	16935,94
Понад 1 – 10 (включно)	1723,59
Понад 10	345,04

* Податковий кодекс України

Проте регіони, де розташовані великі промислові водоспоживачі, постійно отримують екологічний податок за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти. Проте переважна більшість адміністративно-територіальних одиниць в Україні не має великих промислових

підприємств, а отже вони не отримають нічого від зростання зарахування такого податку.

Зарубіжний досвід показує, що за скиди забруднюючих речовин в межах визначених лімітів мають встановлюватися базові нормативи плати і коефіцієнти, що враховують територіальні екологічні особливості. За понадлімітні скиди мають встановлюватися підвищений розмір плати на підставі базових нормативів плати, коефіцієнтів, що враховують територіальні екологічні особливості, і коефіцієнтів кратності плати за понадлімітні скиди забруднюючих речовин [6].

У водному господарстві більшості зарубіжних країн спостерігаються замкнуті схеми стимулювання, у яких плата за скид забруднених речовин спрямовується безпосередньо на компенсацію частини водоохоронних витрат. Але важливе місце серед економічних методів стимулювання і регулювання водоохоронної діяльності більшості розвинених країн посідають екологічні податки, які не тільки сприяють реалізації ринкового принципу «забруднювач платить», а є стимулом для введення екологічно чистих ресурсозберігаючих технологій і виробництв та суттєвим джерелом поповнення бюджету [7].

Із вищезазначеного випливає, що введений у дію Порядок обрахунку екологічного податку за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти в нашій державі (з 01.01.2011 р.), має ряд недоліків:

- не відповідає басейновому принципу регулювання водокористування;
- не враховуються водно-екологічні особливості річкових басейнів порівняно із зарубіжними державами;
- у формулах розрахунків податків за скид відсутні лімітні обсяги скидів, які були наявними з 1999 р.;
- не визначені штрафні санкції для платників податків за понаднормований скид забруднюючих речовин у водні об'єкти.

Екологічні податки за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти мають сприйматися водокористувачами не як загроза, а як позитивний захід. До того ж, ефективність впровадження водозберігаючих технологій, на жаль, багато в чому залежить не стільки від позицій споживачів, скільки від розуміння проблеми владою. Також перспективним є застосування системи податкових пільг та податкових норм, яка існує в зарубіжних країнах стосовно стимулювання випуску екологічно чистої, безпечної продукції.

Висновки. Система екологічного оподаткування за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти в Україні потребує удосконалення

у напрямку створення можливості збільшення інвестиційного потенціалу для відтворення водних ресурсів, модернізації водогосподарської та водоохоронної інфраструктури. Для цього необхідно:

- удосконалити законодавчу та нормативну базу з питань оподаткування скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти, зокрема підвищити розмір ставок екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, збільшивши плату за скидання одиниці маси забруднюючої речовини до європейського рівня, враховуючи її токсичність;

- удосконалити методику визначення шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства у сфері використання та охорони вод;

- встановити підвищений коефіцієнт кратності екологічного податку, що враховують басейнові та територіальні екологічні особливості;

- посилити штрафні санкції за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти;

- збільшити податкове навантаження на екологічно шкідливі для водних об'єктів види господарської діяльності;

- посилити контроль за забруднювачами водних ресурсів;

- підвищити фінансову відповідальність органів місцевого самоврядування всіх рівнів та держави, в цілому, щодо реалізації водоохоронних та водозберігаючих заходів.

Регіональна політика держави у сфері екологічного оподаткування забруднення водойм є одним з економічних інструментів управління водними ресурсами на місцевому рівні, дозволяючи одночасно вирішувати два завдання – формування місцевих та державних фондів фінансових ресурсів і відновлення водних об'єктів та обмеження екологічно шкідливої діяльності в країні. Крім того, використання екологічних податків за скиди забруднюючих речовин стимулює суб'єктів господарювання до оновлення виробничо-технічної бази та впровадження безпечних технологій.

Враховуючи зарубіжний досвід щодо призначення екологічного податку екологічного податку як основного джерела фінансового забезпечення природоохоронних заходів – надходження від екологічного оподаткування за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти слід спрямовувати безпосередньо на заходи для вирішення екологічних проблем на території громади, в регіонах, державі.

В результаті вдосконалення системи екологічного оподаткування у водній сфері збільшиться обсяг надходжень до бюджетів, а також видатків на водоохоронні заходи, що покращить екологічний стан водних об'єктів та стан екологічної безпеки держави. Разом з тим, збільшення частки

екологічних податків за скиди забруднюючих речовин у водні об’єкти буде стимулювати модернізацію та будівництво нових потужностей щодо очищення стічних вод, введення екологічно чистих, водозберігаючих технологій, маловодних виробництв і розвиток екологічної індустрії. Відповідно цей напрям сприятиме збереженню і відтворенню навколишнього природного середовища та забезпеченню сприятливих умов для здоров’я людини.

Бібліографічний список: 1. Екологічний податок: зарубіжний досвід та його інтеграція до чинної системи оподаткування України, пропозиції удосконалення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2013/Economics/7_134422.doc.htm. 2. Гусятинська Н.А. Роль оподаткування у забезпеченні пріоритетів екологічної політики України // Н.А. Гусятинська, Д.М. Гусятинський / Збірник наукових праць: Національний університет державної податкової служби України. – 2010. – № 2 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/znpnudps/2010_2/pdf/10gnarou.pdf. 3. Галушкіна Т.П. Формування інституту екологічних податків в Україні // Т.П. Галушкіна, Л.А. Кравцова/ Економічні інновації. – Вип. 44. – 2011. – с.57–65. 4. Бут Ю.С. Досвід країн Європейського Союзу щодо застосування фіскальних інструментів в екологічній політиці // Ю.С. Бут / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=729> 5. В Україні дешевше заплатити штраф за брудну воду ніж очистити // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/288044/v-ukrayini-deshevshe-zaplatyty-shtraf-za-brudnu-vodu-nizh-ochystyty>. 6. Дорогунцов С.І. Екологія: підручник // С.І. Дорогунцов, К.Ф. Коценко, М.А. Хвесик та ін. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://buklib.net/books/25530/>. 7. Авраменко Н.Л. Методологічні засади вдосконалення оподаткування забруднення водних об’єктів скидами промстоків // Н.Л.Авраменко / Екологічне оподаткування: збірник наукових праць за результатами науково-практичних заходів / НДІ фінансового права. – К.: Алерта, 2013. – С. 9–12. 8. Іртищева І.О. Удосконалення обліку витрат в умовах ринкових відносин / І.О. Іртищева, О.М. Бурова, О.А. Сібілева // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки, 2013. – Вип. 5.1 (97) – С. 28-30.

Яроцкая О.В. Экологический налог за сбросы загрязняющих веществ в водные объекты в системе фискального регулирования

водоиспользования Украины. Обоснованы приоритеты изменения размеров ставок экологического налога за сбросы загрязняющих веществ в водные объекты. Определены пути совершенствования системы экологического налогообложения за сбросы загрязняющих веществ в водные объекты и основу финансовой самостоятельности регионов по реализации водосберегающих мероприятий, модернизации водохозяйственной и водоохранной инфраструктуры.

Ключевые слова: экологический налог, сбросы загрязняющих веществ, рациональное водопользование, водные объекты.

Yarotska O.V. Ecological tax for discharges of pollutants into water bodies in system fiscal regulation of water use Ukraine. The priorities resizing rates of environmental tax on discharges of pollutants into water bodies has been proposed. The ways of improving the system of environmental taxation discharges of pollutants into water bodies and financial autonomy regional basis to implement water-saving measures, modernization of water management and protection of infrastructure has been determined.

It is proved that the regional policy of the state in environmental water pollution tax is one of the economic instruments for water management at the local level, allowing simultaneously solve two problems - the formation of local government funds and financial resources and restoration of water bodies and limiting environmentally harmful activities in the country. In addition, the use of environmental taxes on discharges of pollutants encourages businesses to upgrade production and technical base and the introduction of safe technologies.

It is established that the budget revenues and expenditures for water protection measures will increase as a result of improvement of environmental taxation in the area of water volume and it will improve the ecological status of water bodies and state environmental security. However, increasing the share of environmental taxes on discharges of pollutants into water bodies will encourage the modernization and construction of new capacity on sewage, the introduction of environmentally friendly, water-saving technologies, shallow production and development of the environmental industry. This way, the area will contribute to preservation and reproduction of the environment and providing favorable conditions for human health.

Keywords: ecological tax, for discharges of pollutants, rational water use, water bodies.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2016 р.